

OSMANLI DEVRİNDE LAPSEKİ VE MİMARLIK ESERLERİ

A.Osman UYSAL*

Özet

Çanakkale boğazının Marmara denizi çıkışında Anadolu kıyısında yer alan Lapseki (antik Lampsakos) 14. yüzyıl başlarında Türkler tarafından fethedilmiştir. Anadolu'dan Gelibolu yarımadasına geçişte önemli bir liman işlevi gören şehirde Osmanlı döneminde inşa edilen yapıların çoğu yok olmuştur. Bunlar arasında kale, Emir Süleyman Burgazı, Özbek Vakfı'na ait imâret ve câmi, Cerrah Hamza Kervansarayı, hamam, şehir hanları ve bir namazgâh sayılabilir. Bugüne ulaşabilen eserlerden Gâzi Süleyman Paşa (Ulu) Câmii (14.yy. ortaları), M.1896-1897 yılında onarılarak yenilenmiştir. Kûfe plan geleneğine bağlı basit bir mimariye sahip olan câmide, sadece mihrap nişi ile minare kaidesi özgün görünmektedir. Câminin doğu tarafındaki küçük hamam kalıntısı "konak hamamı" tipinde olup, 19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyıl başlarına tarihlenebilir. Şehirdeki çeşmeler arasında Şerife Ayşe Hatun Çeşmesi (M.1768), 18. yüzyılın taşra örneklerine benzemektedir. Diğer çeşme yapıları da Geç Osmanlı dönemine tarihlenebilmekle birlikte; mimarî açıdan dikkate değer bir özellik taşımazlar.

Anahtar Kelimeler: Lapseki, Osmanlı devri, Gâzi Süleyman Paşa Câmii, hamam, çeşme, namazgâh, Emir Süleyman Burgazı.

Abstract

Ottoman Lapseki and it's Architectural Buildings

Lapseki (antique Lampsakos), strategically located on the north side of the Çanakkale Strait, in the shore of Anatolia, was conquered by the Turks in the early 14th century. For the transition from Anatolia to the Gallipoli peninsula, this city is serves as a major port and today many of the structures of its built during the Ottoman period has been disappeared now. Among these the citadel, Tower of Emin Süleyman, imâret and mosque belongs to the Foundation of Uzbek, Karavansarai of Cerrah Hamza, city hans, a bathhouse and namazgah hill can be considered. The Mosque of Gazi Süleyman Paşa (Ulu Mosque – was built up in the mid of 14th

* Prof.Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen-Ed.Fak. Sanat Tarihi Bölümü. Bu makale, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın ruhsatıyla yürütmekte olduğumuz Çanakkale ilindeki Türk dönemi yüzey araştırmasında elde edilen bulgulara dayanmakta olup; değerli hocam Prof.Dr. Selçuk Mülâyim'e ithaf edilmiştir.

cent.) was renovated in 1896-1897, which is one of achieve to come up to these days. The mosque is depending on the tradition of Kufa plan and has a simple architecture, which it seems to be only niche of the mihrab and base of minaret is original. The remains of the small bath on the eastern side of mosque is "mansion bath" type and can be dated to the late 19th - early 20th century. The Sherife Ayşe Hatun fountain (1768) among the city's fountains, is similar to the 18th century provincial examples. Although, other fountains in the city is dating the late Ottoman period, do not show a remarkable feature in terms of architecture.

Key Words: Lapseki, Ottoman period,, Gâzi Süleyman Paşa Mosque, hammam, bath, fountain, namazgâh, Emir Süleyman Tower.

Canakkale boğazının Marmara denizi çıkışında Anadolu yakasında yer alan Lapseki, yöredeki birçok kent gibi antik devirlere kadar uzanan bir geçmişe sahiptir. Kuruluşu M.Ö.7. yüzyıla kadar indirilen antik Lampsakos¹, bu yıllarda Pityussa adını taşıyordu.² Bir müddet Perslerin işgalinde kalan kent, bir ara Atina ve Spartalıların işgaline uğramış; M.Ö. 4. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Büyük İskender ve ardıllarının egemenliği altında yaşamıştır.³ Kent, Roma dönemi idari yapısında Provincia Asia eyaletinin Hellespontus bölgesi olarak adlandırılan⁴ ve boğazın Anadolu yakasını kapsayan Troas yöresinin yerleşimleri arasında görünmektedir. Bizans döneminde ise, önce Opsikion teması (M.S. 7.yy.ilk çeyreği) arkasından Abydos teması içinde kalmıştır.⁵ Bu dönemde bir piskoposluk merkezi iken 12. yüzyılda metropolis konumuna yükseltilen kentin kilisesi bugüne ulaşmamıştır.⁶

Lampsakos, M.S.14. yüzyıl başlarında Türkler tarafından fethedildikten sonra "Lapseki" telâffuzuyla anılmaya başlanmış olmalıdır. Yöreyi ilk kez fetheden

¹ N. Arslan, "2003 Yılı Lapseki (Lampsakos) ve Çan ilçeleri Yüzey Araştırması", 22. *Araştırma Sonuçları Toplantısı* (24-28 Mayıs 2004, Konya), C.2, Ankara.2005, s.318. Lapseki'nin Antik geçmişi için bkz.; N. Arslan, "Antik Çağda Lampsakos/Lapseki", *Lapseki Sempozyumu '07* (23-24 Haziran 2007,Lapseki), Çanakkale..2007, s.167-174.

² R. Körpe, "Troas Bölgesi Antik Kentleri", *Çanakkale Tarihi*, C.I, Ed.: M. Demir, Değişim Yayınları, İstanbul.2008, s.385.

³ R. Körpe, a.g.m., s.385-386. Ayrıca bkz.; C. Tuna, *Lapseki, Lampsakos, Pityussa*, Tarihsiz, s.45-58.

⁴ A.Ç. Türker, "Bizans Döneminde Orta Boğaz Bölgesi ve Madytos", *Çanakkale I: Savaşı ve Tarihi*, Ed.: İ.G. Yumuşak, İstanbul Büyükşehir Belediyesi yayını, İstanbul.2006, s.614.

⁵ A.Ç.Türker, a.g.m., s.614; R. Körpe, "Troas Bölgesi'nin Eski Çağ Tarihi", *Çanakkale Tarihi*, C.I, Ed.: M. Demir, Değişim Yayınları, İstanbul.2008, s.346.

⁶ Lapseki'nin Bizans devri hakkında daha fazla bilgi için şu çalışmaya bakılabilir; A.Ç. Türker, "Çanakkale Boğazında Bizans Dönemine Ait Tarihi ve Arkeolojik Veriler",*Çanakkale Tarihi*, C.I, Ed.: M. Demir, Değişim Yayınları, İstanbul.2008, s.526-530; A.Ç. Türker, "Lampsacus in Byzantine Period", *Bizans ve Çevre Kültürler* (Prof.Dr. Yıldız Ötügen'e Armağan), edit.: S. Doğan – M. Kadiroğlu, İstanbul.2010, s.359-367.

Karasi beyliğinin ülkesi, Orhan Gâzi zamanında Osmanlı topraklarına katılmış ve onun tarafından oğlu Süleyman Paşa'ya ikta olarak verilmiştir.⁷ Gazi Süleyman Paşa'nın Rumeli'deki gazâlarından itibaren liman ve bir geçit olarak önemli hâle gelen Lapseki'nin zaman zaman Batılı güçlerin saldırılarına mârûz kaldığı anlaşılıyor. M.1359 yılında papalık ile Bizans güçlerinden oluşan bir Haçlı donanması Çanakkale boğazına girerek Lapseki'ye çıkarma yapar.⁸ Haçlılar şehri ele geçirerek yakarlar ve dönüşte Türklerin kurduğu pusuya düşerek gemilerine kaçarlar.⁹ Çelebi Mehmed devrinde, Çandarlı İbrahim Paşa'nın kardeşi Hamza Bey'in muhafızlığındaki Lapseki'ye saldıran Venedik donanması top ateşiyle kaleyi tahrip eder (M.1417).¹⁰ II. Murad döneminde vuku bulan bir başka saldırıda ise Venedik donanmasının başındaki Kaptan Morosini, Gelibolu tarafından hareket ederek Anadolu sahilinde Emir Süleyman Burgazı denilen hisarı tahrip eder. M.1430 yılında cereyan eden bu hadisede söz edilen burgazın neresi olduğu pek açık değildir. Fakat Dukas tarihi bu konuya az da olsa ışık tutar. Dukas'a göre; taht mücadeleleri sırasında Emir Süleyman, Gelibolu'nun karşısındaki Lapseki kıyısında, Cenevizli mimar Salcruzo de Negro'ya dev büyüklükte bir burç (Burgaz/bergos) inşa ettirmişti.¹¹ Söz konusu burgazın Lapseki kalesinin bir parçasını teşkil etmiş olması muhtemeldir. 1430'daki olayın akabinde Venedikliler adına Niccolo Bellavista ile Osmanlıları temsilen Hamza Bey arasındaki barış görüşmeleri Lapseki'de yapılmıştır.¹² Uzunçarşılı, Hamza Bey'in bu kaleyi temeline kadar yıktırıldığını belirtir.¹³ Neşri tarihinde bu olay, M.1430'daki Venedik saldırısından sonra anlatılmakta ve burgazın Sultan II. Murad tarafından yıkıldığı nakledilmektedir.¹⁴

14.ve 15. yüzyıllarda yakınındaki Çardak ile birlikte Gelibolu tarafına geçişte önemli bir liman vazifesi gören Lapseki, 16. yüzyılda Biga sancağına bağlı

⁷ Âşıkpaşaoğlu Ahmed Âşıkî, *Tevârih-i Âl-i Osman*, Haz.: Çiftçioğlu Nihal Atsız, İstanbul. 1947,s.121-122; Z.Günel Öden, "Karasioğulları Beyliği", *Türkler*, C.6, Ed.: H.C. Güzel-K. Çiçek- S. Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.2002, s.782.

⁸ Halil İnalçık'a göre bu olay Osmanlılara karşı yapılan ilk Haçlı saldırısıdır. Bkz.; H. İnalçık, *Devlet-i Aliye, Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar*, C.I, Türkiye İş Bankası yayınları, İstanbul.2009,s.55.

⁹ H. İnalçık, "Batı Anadolu'da Yükselen Denizci Gazi Beylikleri, Bizanslılar ve Haçlılar", *Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Sempozyumu, Bildiriler* (18-20 Ekim 2004, Balıkesir Üniversitesi), Balıkesir.2005, s.38.

¹⁰ Ş. Turan, *Türkiye İtalya İlişkileri*, I, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.2000, s.408.

¹¹ Mikhael Dukas, *Tarih: Anadolu ve Rumeli* (1326-1462), Çev.: Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.2008, s.78.

¹² Ş. Turan, a.g.e., s.435-436.

¹³ İ.H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C.I, 4.baskı, Ankara.1982, s.355.

¹⁴ Mehmed Neşri, *Neşri Tarihi*, II, Haz.:M.Altay Köymen, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, Ankara.1984, s.98.

bir kaza merkezi konumunda görünmektedir.¹⁵ Bu yüzyılda kent Câmî, Çanlı Hoca, Halife ve Yeni Mescid adlarını taşıyan dört mahalleden oluşuyordu.¹⁶ İdari bakımdan kaza merkezi konumunu sonraki asırlarda da koruyan Lapseki; Osmanlı idarî yapısındaki değişikliklerle bağlı olarak 1856-57 yıllarında Hüâvendigâr eyâletine bağlanan Biga livasının kazalarından birisiydi. 1868 yılından itibaren Cezâyir-i Bahr-i Sefid eyâletine dahil edilen Biga sancağı; 20. yüzyılın başından itibaren Kal'a-i Sultâniye vilâyetine bağlanmıştır.¹⁷ 19. yüzyıl sonlarında "...*Biga müstakil livasında kaza merkezi olub, Kal'e-i Sultaniye boğazının medhalinde Urumili yakasında kâin Gelibolu kasabasının karşusunda vâki olub, kavunu ile meşhûr.*" idi.¹⁸ Cumhuriyet devrinde Çanakkale iline bağlı olarak aynı özelliğini sürdürmüştür.

Türklerin eline geçtikten sonra çeşitli bayındırlık eserleriyle şenlendirildiği anlaşılan Lapseki'de, bugüne ulaşabilmiş tarihî yapı sayısı çok azdır. Yukarıda bahsi geçen ve daha 15. yüzyıl ilk yarısında yıkılan kaleden geriye, apartmanların arasında yer yer görülebilen sur parçalarından başka bir şey kalmamıştır. (Res.1) 16. yüzyıl arşiv kayıtlarında geçen Özbek Vakfî'na ait imaret ve câmî¹⁹ ile muhtemelen 15. yüzyılın şahsiyetlerinden olan Cerrah Hamza'nın yaptırdığı kervansaray ortadan kalkmıştır.²⁰ Celâlî seferi kapsamında 1659 yılı yaz aylarında orduyla birlikte bölgeye gelen Evliya Çelebi, kendine özgü üslûbuyla şehrin adının *lop* (incir) ve *seki* kelimelerinden galat olarak *Lapseki* olduğunu ileri sürer ve "... *hâkimi ve yüzelli akçe pâyesiyile kadısı ve yeniçeri serdârı ve kethüdâyeri ve subaşı ve bâcdârı ve muhtesibi var, ammâ a'yânı azdır ve re'âyâsı Urûm ve Ermeni ve evleri sazdır, lâkin müselmân evleri cümle bin üç yüz aded bağlı ve bağçeli ekseriyâ kiremit örtülü câ-be-câ fevkânî hâneler vardır. Bir câmî'i ve hânları ve bir kesif hamamı vardır,*

¹⁵ Gelibolu ile Anadolu kıyısındaki Lapseki ve Çardak iskeleleri, İstanbul'un fethine kadar Osmanlı kuvvetlerinin Rumeli yakasına geçiş güzergâhı olarak kullanılmıştır. Tarihî kaynaklar, I. Murad zamanında teşkil edilen acemi ocağına alınan esirlerin, günde bir akçe yevmiye ile Gelibolu ve Lapseki – Çardak arasında işleyen nakil vasıtalarında çalıştırıldıklarını ifade etmektedir. Bkz.; Y. Halaçoğlu, *XIV – XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara.1995, s.45.

¹⁶ H. Demircan, *Osmanlı Klâsik Dönemi Biga Tarihi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih (Ortaçağ) Anabilim Dalı (yayınlanmamış doktora tezi), Ankara.2000, s. 83.

¹⁷ Z. Günel Öden, "Lapseki İskan Yerleri ve İdarî Teşkilâtı Hakkında Bazı Notlar", *Lapseki Sempozyumu '07* (23-24 Haziran 2007), Çanakkale.2007, s.200.

¹⁸ Ali Cevâd, *Memâlik-i Osmaniyyenin Tarih ve Coğrafya Lügatı*, C.1, İstanbul. 1313, s.705.

¹⁹ H. Demircan, a.g.e., s.197. Komisyon, *166 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri* (937/1530), T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara.1995, s.242.

²⁰ "*Cerrah Hamza nefsi-i Lâpseki'de bina itdüğü kârbânsarayına vakf itmişdir, karye-i Bayram Deresi...*"; Komisyon, *166 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri* (937/1530), s.242. Arşiv kayıtlarındaki bilgiler bu kervansarayın 16. yüzyılda hâlâ ayakta olduğunu göstermektedir. Bkz.; H. Demircan, a.g.e.,s.129.

ammâ çarsûsu gâyet azdır...” der.²¹ Çelebi'nin söz ettiği câmi, aşağıda üzerinde duracağımız yapı olmalıdır. Onun zikrettiği hanlar ve hamamdan geriye sadece sokak isimleri kalmıştır.²² 17. yüzyıl son çeyreğinde kenti gören George Wheler de ; iki yüz kadar evden ve câmiden söz eder.²³

Buna karşılık A.L. Castellan'ın 25 Şubat 1797 tarihli mektubunda şehre dair daha ayrıntılı bilgilerle karşılaşılır. Seyyahların hiçbir Antik kalıntı bulunmadığını söylediklerini nakleden Castellan'ın kendi gözlemleri, 18.yüzyılın sonlarındaki Lapseki'yi hayâl etmemize yardımcı olur. (Res.2) Deniz kıyısına dağılmış durumda birçok sütun gören Castellan burada ilginç bir yapıyı tasvir eder: “ ...Plaj üzerinde, şehrin girişinin sağında oldukça alçak duvarlarla çevrili bir alan da saptadım. Dinî bir törene hizmet etmek için düzenlenmiş gibi (görünen alanın) çevresine beyaz mermer levhalar dizilmişlerdir. (Bu alanın) ucunda bir temel üzerinde yükselen –yine beyaz mermerden- bir vaaz kürsüsü görülür. Hiç bir tahribat içermeyen burası, insanların sık uğradığı (bir yer gibi) görünüyor. Ahâlinin anlattığına göre; (bu yer) birkaç dinî törene hizmet etmekte ve imam, Kur'an'ın bölümlerini daha yüksekte okumak için kürsüye yerleşmektedir. Bu, Türkiye'de gördüğüm bu tarzdaki tek anıttır. (Çünkü) Türkler; şâyet câmilerden uzak kırlarda, seyahatte veya Ramazan bayramında değillerse, ibadetlerini câmilerde ve nâdiren açık havada yaparlar. Bu mermerler Türkler tarafından yontulmamışlardır. Bunlar, muhtemelen –tiyatro gibi- böyle özel anıt fikrine uygun düşen aynı tarzdaki bazı yapılardan sökülmüşlerdir.”²⁴

Castellan'ın anlattıkları gözümüzün önüne hemen Gelibolu'daki gibi bir namazgâhı getiriyor. Gelibolu'daki Azablar (Azebler) Namazgâhı (M.1407)²⁵; üç taraftan alçak taş levhalarla kuşatılarak taş döşemeyle platform gibi yükseltilmiş ibadet alanı, içten mermer kaplamalı ve mihraplı kible duvarı, mermer minber ve kürsü, mermer söve ve lentolu sembolik kapısıyla ilginç biçimde Castellan'ın tasvirini çağrıştırmaktadır. Muhtemelen Azablar Namazgâhı'na benzer biçime sahip olan ve 18. yüzyılın sonlarında sağlam gözükten Lapseki Namazgâhı yok olup gitmiştir.

²¹ Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, C.5, Haz.: Y.Dağlı- S.A. Kahraman- İ. Sezgin, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.2001, s.154-155.

²² E.H. Ayverdi, şehirde Hüsam Bey bin İbrahim vakfının bir hamamını kaydeder. Fakat bunlar aynı yapılarıdır bilinmez. E.H. Ayverdi, *İstanbul Mimarî Çağının Menşei: Osmanlı Mimarîsinin İlk Devri*, C.I, İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul Enstitüsü, 2. baskı, İstanbul.1989, s.188.

²³ G. Wheler, *Voyage de Dalmatie, de Grèce et du Levant*, T.I, La Haie.1723, p.136.

²⁴ A.L. Castellan, *Lettres sur La Grèce, L'Hellespont et Constantinople*, T.I., Paris.1811, p.72.

²⁵ E.H. Ayverdi, *Osmanlı Mimarîsinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri*, C.II, İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul Enstitüsü, 2. Baskı, İstanbul.1989, s.166-168.

Arşiv kayıtları Lapseki'deki câminin banisi olarak Rumeli fâtihi Gazi Süleyman Paşa'yı gösterirler.²⁶ Üzerinde kitâbesi bulunmadığından kesin inşa tarihi bilinmemektedir. Bununla birlikte, ilk olarak 14. yy. ortalarında yapıldığı anlaşılan câmi, yöredeki bir çok eser gibi defalarca tamir görerek özgün niteliğini büyük ölçüde yitirmiştir. Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivindeki bir kayda nazaran H.1310/M.1894 yılında Kaymakam Cemal Bey tarafından tamamen yenilenmiştir.²⁷ Bundan bir süre sonra İkdâm gazetesinde 5 Şubat 1312 (17 Şubat 1897) tarihinde yayınlanan bir haber; söz konusu inşa aşamasına ve sonrasına ışık tutmaktadır: "...Cennetmekân şehzâde Gâzi Süleyman Paşa hazretleri ilk hatve-i fütuhâtını Lapseki'ye ettiği zaman memleketin gâyet mürtefî bir tepesinde mükemmel bir câmi-i şerîf bina ve ihyâ etmiş oldukları halde mürür-ı zamanla müşrif-i harâb olmasından nâşi kâimmakam-ı sâbık zamanında yeniden ta'mir ve inşâsına kıyam edilerek yıktırılmış ise de ikmâl ve itmâmına muvaffak olunamadığından geçende kâimmakam-ı lâhik izzetlü Âdil beyefendinin himmeti ve Gelibolu Mevlevihânesi postnişîni reşâdetlü Mustafa Dâniş Efendi hazretlerinin nezâret-i tahtında inşâsına mübâseret kılındığından bugün yarın resm-i küşâdı icrâ' kılınacaktır. Ona dâir mâlûmatı resm-i küşâda ta'lik eyleyerek şu kadar diyebilirim ki: câmi-i şerîf bâni-i merhûm müşârünileyhin rûh-ı pür-fütûhunu şâd eyleyecek derecede mükemmel ve müzeyyen olarak inşâ edilmiştir."²⁸ Bu haberden; eski kaymakam Cemal Bey'in giriştiği yenileme işini tamamlayamadığını, ondan sonra göreve gelen kaymakam Âdil Bey'in ve Mustafa Dâniş Efendi'nin çabalarıyla câminin inşa ve ihyâsının tamamlanabildiği ve bugünkü câminin esas itibarıyla M.1896-1897 tarihli yenilemenin ürünü olduğu anlaşılmaktadır. Yapının geçirdiği son restorasyon yakın tarihlidir. Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından başlanılan restorasyon faaliyeti sürecinde; Çanakkale Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 2009 yılındaki 4433 sayılı kararıyla onaylanan rölöveden sonra, aynı yıla ait 4516 sayılı kararlar restitüsyon ve restorasyon projesi kabul edilmiştir. 2011 yılında ise adı geçen kurulun 5555 sayılı kararıyla restorasyon projesi revize edilerek uygulanmıştır.²⁹

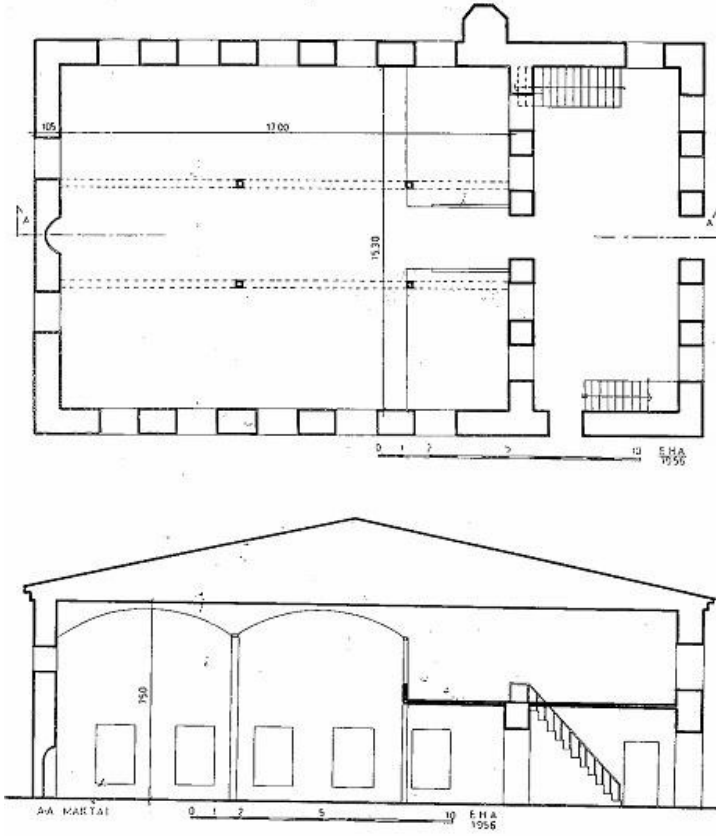
²⁶ Bkz.; E.H. Ayverdi, "Gazi Süleyman Paşa Vakfıyesi ve Tahrir Defterleri", *Vakıflar Dergisi*, Sayı:7, Ankara.1968, s.19-28. Onaltıncı yüzyıla ait bir muhasebe kaydında bu câminin bakım ve tamirâtı için Gâzi Hüdâvendigâr ve Gâzi Süleyman Paşa vakfından iki köyün gelirinin tahsis edildiği okunmaktadır. Bkz.; Komisyon, 166 Numaralı Muhasebe-i.....,s.242.

²⁷ *Lapseki Gazi Süleyman Paşa Câmiî Dosyası*, VGM Arşivi.

²⁸ Ö. Çakır, "Lapseki ve Yöresindeki Eski Harfli Kitâbelere Kültürel ve Edebî Bir Bakış", *Lapseki Sempozyumu'07* (23-24 Haziran 2007,Lapseki), Çanakkale.2007, s.277-278. Çakır'ın verdiği gazete tarihinin milâdi karşılığı yukarıdaki makalesinde hatalı kaydedilmiş görünmektedir.

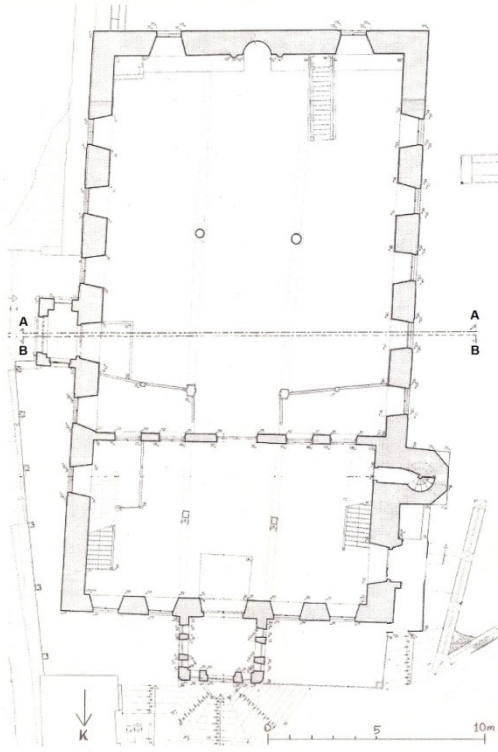
²⁹ Bu makalede, görev ve yetki alanı daraltılarak Çanakkale Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu adını alan kurumun arşivindeki verilerden ve yukarıda bahsedilen projelerin müellifi Yüksek Mimar Temel Aktürk'ün rölöve ve restitüsyon çizimlerinden yararlandık. Arşivlerinden yararlanma konusundaki anlayış ve yardımlarından dolayı kurul müdürlüğü

Araştırmamızda hem E.H. Ayverdi'nin plan ve kesitinden hem de bölge kurulu tarafından onaylanan projelerden yararlandık. (Şek.2) Ayverdi'nin kitabına koyduğu plan da kapı revağının ve son cemaat yerindeki desteklerin eksikliği dikkati çekmektedir. Ayrıca, Ayverdi'nin planına göre yapı 27,30x17,40 m. boyutlarında görünürken,; Vakıfların yaptırdığı ve bölge kurulu tarafından onaylanan rölöve, eserin 15,16x26,18 m. boyutlarında olduğunu göstermektedir. (Şek.3) Bu boyutlarıyla cami, derinlemesine dikdörtgen düzende; kapalı son cemaat yerine sahip, tek minareli, ahşap tavanlı ve kırma çatılıdır. Kuzey cephedeki ana girişin önünde bir kapı revağı yer alır.

Şek.2. Ulu C. plan ve kesiti (Ayverdi'den)

ve çalışanlarına çok teşekkür ediyorum. Ayrıca, projelerini makalemde kullanıma inceliğini gösteren Y.Mim. Temel Aktürk'e teşekkür borçluyum.

Şek.3. Ulu C. planı (Y.Mim. T. Aktürk'ün izniyle)

eklenmiş depo işlevi gören küçük mekanlar bulunmaktaydı. Son restorasyon sırasında bu eklentiler kaldırılarak her iki yan kapının üstüne kiremitle kaplı birer küçük sundurma yapılmıştır.

Batı cepheye bitişik konumdaki minare; silindirik gövdeli ve tek şerefelidir. (Res.7,8) Kaide, biçimi ve duvar tekniği ile ilk Osmanlı devrinin özelliklerini taşır. Bu bakımdan yapının özgün kalabilmiş kısımlarından birisi olarak görülebilir. Kare planlı bir temel üzerine çokgen prizma biçiminde tasarlanmış kaide beş cephelidir. Bunun üzerine binen Türk üçgenli pabuç ve yukarısı yenilenmiştir. Minareye son cemaat yerinden girilmektedir.

Kuzey cephede, girişin iki yanına simetrik biçimde alt kısma ikişer büyük dikdörtgen pencere açılmıştır. Bunların üst tarafında simetrik düzende ikişer göz pencere göze çarpar. Ayrıca tam kapının üst tarafına gelecek şekilde bir göz pencere daha konularak cephedeki pencere düzeni tamamlanmıştır. Kuzey cephenin ortasındaki ana girişin önünde yer alan kapı revağı, Ayverdi'nin rölövesinde

Yapının doğu cephesinde alt sırada beş, üst sırada yedi olmak üzere toplam oniki pencere ve bir yan giriş kapısı görülürken (Res.4; Şek.4); batı cephenin alt ve üst kısımlarında beşerden toplam on pencere açıklığı yer alır. (Res.5) Her iki cephedeki bu pencerelerden üst sıradakiler biraz küçük olmak üzere tümü düşey dikdörtgen biçimdedirler. Batı cephenin minare kaidesinin kuzeyinde kalan bölümünde ise küçük bir kapı ve bunun üstünde bir göz pencere bulunur. (Res.6) Bu kapı kapalı düzende son cemaat yerine açılır. Güney cephenin orta kısmı mihrabın sırtına rastladığından masiftir. Bu hattın iki tarafına alt sıraya iki yuvarlak kemerli büyük pencere, bunların üst tarafına ise birer göz pencere açılmıştır. (Res.4) Doğu cephedeki kapının önüne sonradan, kapalı bir vestibül yapılmıştı. Batı cephedeki girişin önünde ise, yine sonradan

gözükmez. Fakat 1675 yılı Haziran ayının sonlarında Venedik'ten yola çıkan George Wheler'in anlattıkları, bu kapı revağının 17. yüzyılın son çeyreğinde mevcut olduğu izlenimini uyandırıyor. Wheler'e göre; kırmızı mermerden sütunlu bir kapısı bulunan yapı güzel bir câmidir ve bu sütunlar, üzerlerindeki haç motifleriyle bir Hıristiyan tapınağına ait olmalıydılar.³⁰ Mevcut kapı revağı devşirme sütunlarıyla Wheler'in tasvirini hatırlatmakla birlikte; sütunların üzerinde haç motifleri gözükmemektedir. Seyyahın gördükleri muhtemelen –Umurbey Hüdâvendigâr Câmii'ndekiler gibi- haç motifli sütun başlıkları olmalıdır. Şayet seyyah hayalî bir bilgi vermemişse; söz konusu haç motifli sütun veya başlıkların M.1896-97 tarihli yenileme esnasında değiştirilmiş olabilecekları düşünülebilir. Castellan'ın 18. yüzyıl sonlarına ait gravüründe câmi; dikkörtgen kütlesi, beşik çatısı ve tek minaresiyle şimdiki silüetini yansıtıyor görünmekle birlikte; ayrıntıdan yoksun ve farklı bir açıdan tasvir edildiği için, girişteki kapı revağına dair görsel bir emâre sunmaktan uzaktır.³¹ Aynı şekilde Comte de Choiseul-Gouffier'nin seyahatnamesindeki gravürde de yapı çok uzaktan silüet olarak seçilebilmektedir.³² 2010 yılında yaptığımız yüzey araştırması sırasında kapı revağı duvarla örülerek kapatılmış durumdaydı. (Res.9) 2009 yılında hazırlanarak Çanakkale Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından onaylanan restorasyon projesi doğrultusunda 2011-2012 yılları arasında gerçekleştirilen onarım sırasında söz konusu duvarlar kaldırılarak kapı revağı tekrar ortaya çıkarılmıştır.³³ (Res,10,11; Şek.5) Böylece kuzey cephe 1896-97 yılındaki görünümüne yeniden kavuşmuştur. Bu hâliyle ikisi müstakil, diğeri ikisi duvara bitişik konumda dört mermer sütuna binen yuvarlak kemerlerin oluşturduğu kapı revağının üzeri yarım kırma çatıyla örtülmüştür. Sütunların kaide ve başlıkları basit, yatay profilli silmelerden oluşmaktadır. Revağın gerisindeki kapı açıklığı düşey dikkörtgen çerçeveli basit ve sade bir görünüm ortaya koyar. Üst tarafındaki yatay dikkörtgen kitâbeliğin içi boştur.

Kuzey kapısı ve batı cephedeki tâli kapıdan harimin kuzeyindeki kapalı son cemaat yerine geçilmektedir. Enine dikkörtgen bir alanı işgâl eden son cemaat yerinin tavanı, devşirme mermer kaidelere oturan, dört ahşap direk tarafından taşınır. Bu destek elemanları Ayverdi'nin planında gözükmez. Buna karşılık son restorasyona yönelik rölöve projelerinde yer alırlar. Dışa kapalı düzendeki son cemaat yerinin 14. yüzyıldaki ilk inşa aşamasıyla ilgisi olmamalıdır. Bu tarz son cemaat yerlerinin genellikle 19. yüzyıl sonlarına doğru yaygınlaşmaya başladıkları

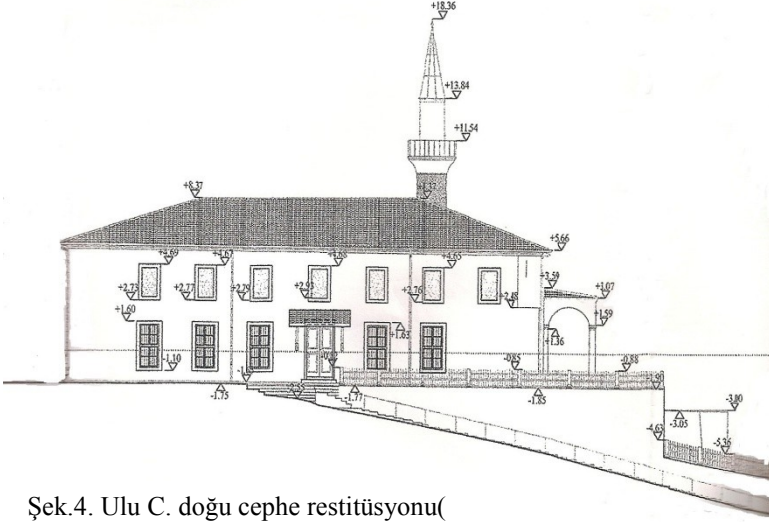
³⁰ Yolculuğuna 30 Haziran 1675 yılında başlayarak Dalmaçya, Yunanistan ve Anadolu kıyılarını gezen Wheler'in seyahatnamesi 1678 yılında yayınlanmıştır. Eser İngilizce'den Fransızca'ya tercüme edilerek 1723'te bir kez daha basılmıştır. G. Wheler, op.cit., p.136.

³¹ A.L. Castellan, op.cit., p.109, pl.9.

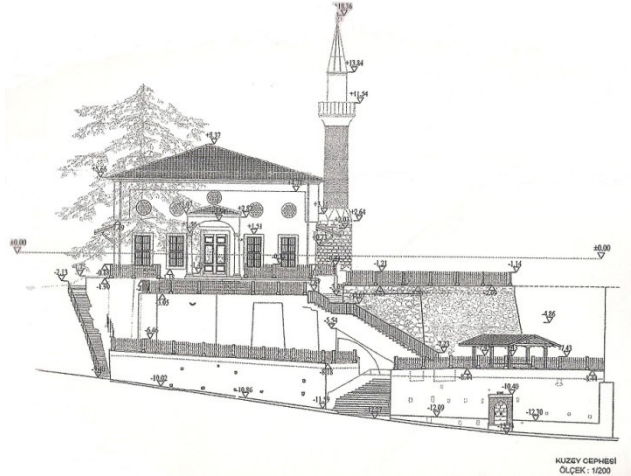
³² Marie-Gabriel-Florent-Auguste (Le Comte) de Choiseul-Gouffier, *Voyage Pittoresque de la Grèce*, T.2., Paris.1782-1822, Pl.60.

³³ Bu arada yapının 1992 yılında Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından tescil edilmiş olduğunu belirtmek gerekiyor.

dikkate alınacak olursa; 17. yüzyılda Wheler'in gördüğü câmide de böyle bir son cemaat yeri düzeninin bulunmaması beklenir. Son cemaat yerinin batı ve doğu kenarlarındaki birer merdivenle kadınlar mahfiline çıkılır. (Res.12) Mekanın güney cephesinin ortasındaki basit kapıyla harime geçilir. Kapının iki tarafına yerleştirilmiş yuvarlak kemer biçimli ikişer büyük pencere harimin aydınlığını son cemaat yerine aktarır.

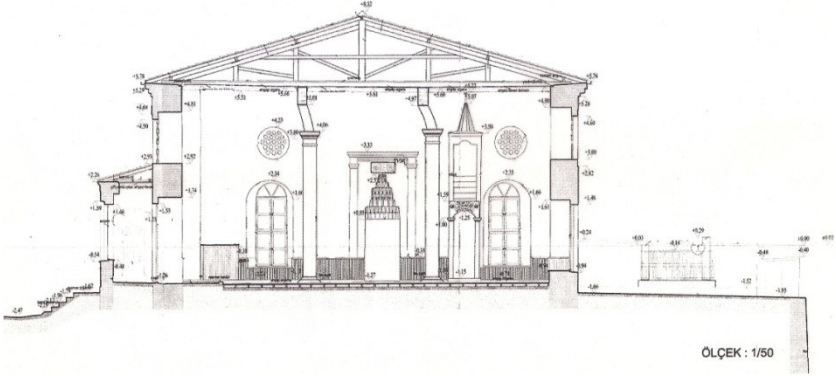

Şek.4. Ulu C. doğu cephe restitüsyonu(
Y.Mim. T. Aktürk'ün izniyle)

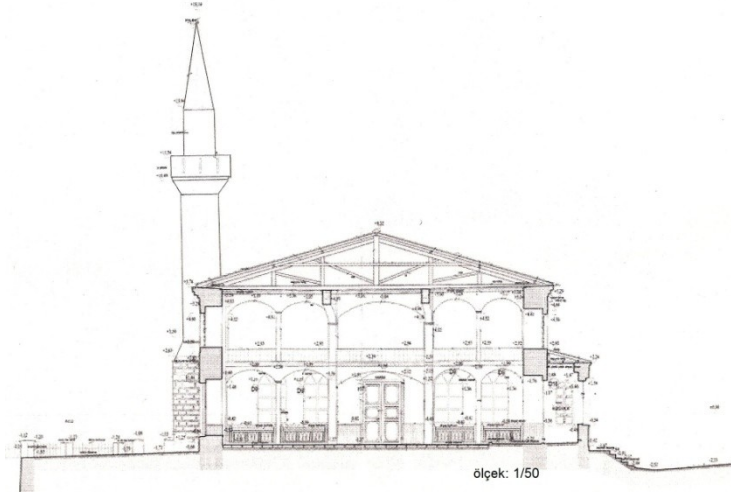

Şek.5. Ulu C. kuzey cephe restitüsyonu (Y.Mim. T. Aktürk'ün izniyle)

Derinlemesine dikkörtgen bir yöneliş gösteren harim, ortadaki iki bağımsız destek ile kuzey taraftaki müezzin mahfili ve kadınlar mahfilini sınırlayıp taşıyan iki desteğe atılmış, derinlemesine doğrultudaki basık kemerlerle üç sahna ayrılmıştır. (Şek.6,7) Son restorasyondan önce tüm harim duvarları ve destek sistemi beyaz boya

Şek.6. Ulu C. A-A kesiti (Y.Mim. T. Aktürk'ün izniyle)

Şek.7. Ulu C. B-B kesiti (Y.Mim. T. Aktürk'ün izniyle)

ile tavan ise kül rengi tonunda bir boyayla kaplıydı. (Res.13,14) Destekler, son cemaat yerinde olduğu gibi yine devşirme mermer kaidelere bindirilmişlerdir. Yüzeyleri sıva ve beyaz boya ile kaplı destekler ilk bakışta mermer sütun izlenimi bırakıyorlardı. Fakat son restorasyon sırasında bu sıva tabakası kaldırıldığında, desteklerin aslında ahşap direklerden oluştuğu ortaya çıkmıştır. (Res.15,16) Bu destek sistemi düz ahşap tavanı taşır. Harimin kuzey tarafını işgal eden kadınlar mahfilinin altı müezzin mahfili işlevi görür. İkisi harimi sahnalara bölen kemerlere destek veren toplam dört ahşap direk mahfili taşır. (Res.17,18) Bu direklere binen basık kemerlerle mahfilin cephesi tamamlanır. Direkler arasına yerleştirilen ahşap korkuluk, ortada balkon çıkıntısı yapacak şekilde dış bükey bir kavis oluşturur. Harimin kuzey kanadını işgal eden mahfil kapalı son cemaat yerinin üstünü de kaplayacak biçimde kuzey dış duvara kadar dayandırılmıştır. Böylece son cemaat yeri ile harim arasındaki duvara üst katta yer verilmeyerek genişçe bir kadınlar mahfili hacmi elde edilmiştir. Mahfilin üzeri de düz ahşap tavanlıdır. Cephelerde iki kat hâlinde sıralanan pencerelerden kuzey ve güney duvardaki alt pencereler içten de yuvarlak kemer çerçeveye sahipken; doğu ve batı cephedekilerin hem alt hem de üst sıradaki pencereleri basık kemerlidirler. Son restorasyon sırasında harimdeki ahşap destekler kahverengi ahşap çita ve levhalarla kaplanmıştır. Aynı renk malzeme tavan kaplamasında da tekrarlanmıştır.

Harimin güney duvarının ortasında mihrap yer alır. Ayverdi, mihrabın mukarnaslı kavsarasının ilk yapıdan olduğunu düşünür.³⁴ Nişi iki yandan sınırlayan silindirik sütuncelerin alt kısımları kesiktir. Sütuncelerin başlıklarına oturan profilli korniş, mihrabın üst kenarını oluşturur. Sütunce ve korniş muhtemelen alçıdan yapılmışlardır ve sonraki onarımların işi gibi görünürler. (Res.19,20) Mihrabın kavsarası önceleri renkli boyalarla kaplı iken restorasyon sırasında bu boyalar da kaldırılarak yüzey tümüyle sıvanıp beyaza boyanmıştır. Bindokuzyüzseksenli yıllarda, mihrabın kible istikametini tam yansıtmadığı yolunda çıkan bir şâiyâ üzerine, harimin güneydoğu köşesine –muhtemelen halk tarafından- ikinci bir mihrap yapılmıştır. Yeni mihrap önce basit bir mimariye sahipken; yine halk tarafından düzgün ve büyük bir mihraba dönüştürülmüştür.(Res.21,22) Sorunun doğruluk derecesini anlamak için Diyanet İşleri Başkanlığı vakıf hesaplama uzmanlarınca yapılan incelemede, gerçekten de eski mihrabın kible istikametinden 36° 08' batıya dönük olduğu anlaşılmıştır. Ortaya çıkan ikilemin çözümüne dair hazırlanan 19 Mart 1985 tarihli bir raporda; *eski mihrabın döneminin mimari özelliklerini taşıması nedeniyle ortadan kaldırılmasının mümkün olmadığı, ancak çift mihrabın da cemaat arasında huzursuzluk yaratması nedeniyle eski mihrabın tahta perde ile kapatılmasının uygun olacağı* ifade edilmiştir.³⁵ Caminin bir süreliğine iki mihraplı olarak kullanıldığı anlaşılıyor. Fakat, bizim yapıyı

³⁴ E.H. Ayverdi, a.g.e., C.I, s.188.

³⁵ *Lapseki Gâzi Süleyman Paşa Câmii Dosyası*, 19 Mart 1985 tarihli rapor, VGM Arşivi.

incelediğimiz 2010 yılında, köşeye eklenen yeni mihrap mevcut değildi. Anlaşılan doğru istikameti gösteren yeni mihrabın harimin saf düzenine uygun olmaması yüzünden eski mihrabın kullanılmasında karar kılınarak, mekana göre çapraz konumda duran diğer mihrap kaldırılmıştır.

Mihrabın sağındaki sade görünümlü minber, beyaz renkli kalın bir boya tabakasıyla kaplıydı. Son restorasyon sırasında onun yüzeyini kaplayan boyalar da temizlenince; kuruluşun mermer malzemedan yapılmış olduğu anlaşılmıştır. Minberin kapı ve köşk kısmının yenilediği tespit edilebilmektedir. (Res.19,20) Bu işlem 19. yüzyıl sonundaki kapsamlı yenileme ve onarım sırasında yapılmış olabilir. Yan aynalıkların alt seviyesinde ikiz kemer düzeninde üç küçük açıklık bulunur. Köşkün altında ise iki cepheye de yuvarlak kemerli birer açıklık yapılmıştır.

Gâzi Süleyman Paşa Câmii'nin duvarları tümüyle sıvalı olduğundan inşa malzemesi anlaşılamıyordu. Yukarıda tarihi verilen son restorasyon sırasında sıva raspalandığında duvarların malzeme ve örgüsü ortaya çıkmıştır. Buna göre yapının duvarları moloz taş ve yer yer ahşap hatıl kullanılarak yığma duvar tekniğiyle oluşturulmuştur. Son cemaat yeri ve harimin destek sisteminde tümüyle ahşap malzeme kullanılmıştır. Harimde ahşap direklere binen basık kemerler ise bağdadî teknikte yapılmışlardır. Tavan ve kırma çatının iskeleti de ahşaptan yapılmıştır. Harimdeki destek elemanlarının kaideleri ve minber için mermer malzeme tercih edilmiştir. Kuzey kapısının önündeki giriş revağının sütun, kaide ve başlıkları da mermerdendir.

Gâzi Süleyman Paşa Câmii, bugünkü görünümüyle sade, neredeyse hiç bezemeye yer verilmemiş bir eserdir. Harimde mihrabın mukarnaslı kavsarası ile mermer minberin yan aynalıklarının altında, süpürgelik seviyesinde açılmış dekoratif kemerler olmasa, hiç süs unsurunun bulunmadığı söylenebilirdi.

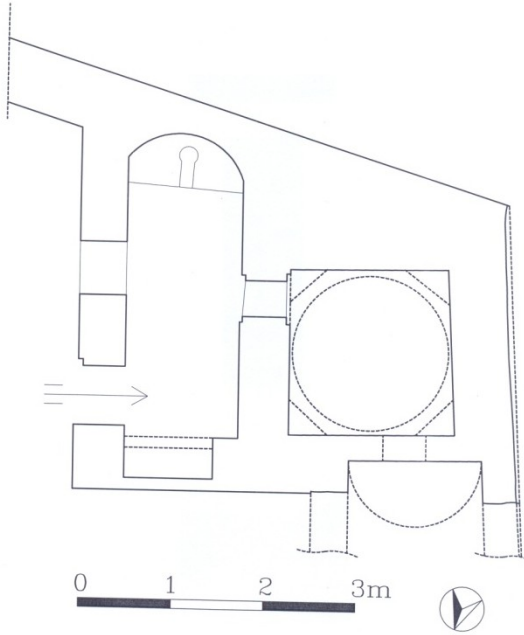
2. Hamam Kalıntısı:

Yukarıdaki satırlarda vurgulandığı gibi, şehrin tarihî kayıtlarda geçen hamamlarından hiçbirisi günümüze ulaşmamıştır. Lapseki'de hamam türünden tek yapı örneği, Gâzi Süleyman Paşa Câmii'nin doğu tarafında, köşe başındaki kalıntıdır. (Res.23,24) Bu yapı, Ayverdi'nin sözünü ettiği harap hamam olabilir.³⁶ Adını ve kime ait olduğunu bilmediğimiz hamam kalıntısı; mekanlarının boyutları ve plan anlayışıyla "konak hamamı" tarzında küçük boyutlu bir yıkanma yapısından kalmıştır.³⁷ Yapının bugüne gelebilen kısımları ılıklığa ya da aralık hacmine denk düşebilecek bir geçiş mekanı, sıcaklık ve su deposunun sıcaklığa bitişik kenarıdır. (Şek.8) Hamam, bir konağın parçası olarak, çarpık kenarlara sahip arsanın köşeye

³⁶ E.H. Ayverdi, a.g.e., C.I, s.188.

³⁷ Hamam kalıntısı ve Şerife Ayşe Hatun çeşmesinin rölöve çizimlerindeki katkıları için Yrd.Doç.Dr. Mesut Dündar'a teşekkür borçluyum.

rastlayan kısmına yapılmış olup, sokağa bakan iki cephesi geniş açı oluşturacak biçimde uzanmaktadır. Cephelerin mevcut duvarları sağırdır.

Şek.8. Hamam kalıntısı planı

Doğu duvarındaki basit bir kapıdan girilen 3,63x1,22 m. boyutlarındaki geçiş (aralık) mekanının güney ucunda tuvalet bulunduğu, zemindeki tuvalet taşından anlaşılmaktadır. (Res.25) Mekanın kuzey kenarına ise sonradan bir ocak açılmıştır. Mekanın yarısından yukarısı yıkılmıştır. Bunun batı kenarındaki tuğladan yuvarlak kemer çerçevesi kapıyla sıcaklığa geçilir. Kenarları tarasında birkaç santimlik farklar bulunan sıcaklık, ortalama 1,80x1,80 m. boyutlarındadır. Zemini haraptır ve kurnaları yok olmuştur. Mekanın kuzey kenarındaki küçük yuvarlak kemerli açıklık su deposuna bakıyormuş. Sıcaklığı örten kubbeye basit pandantiflerle geçilmektedir. (Res.26) Kubbenin ortası yıkıktır. Kubbe üzerinde göze çarpan düşey konumdaki seramik künklerin tepe penceresi maksadıyla kullanıldıklarını düşünüyoruz. Sıcaklığa bitişik su deposu ve külhanda geriye pek bir şey kalmamıştır. Sadece su deposunun sıcaklığa bitişik kenarındaki izlerden, burasının beşik tonozla örtülmüş olduğu anlaşılabilmektedir. (Res.27)

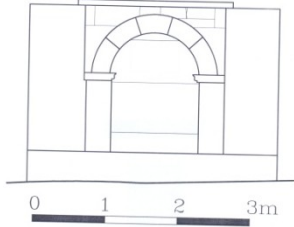
Yapı kalıntısının duvarları moloz taş kullanılarak yığma duvar tekniğinde inşa edilmiştir. Kapı ve pencere kemerleri ile sıcaklığın kubbesi ve su deposunun tonozunda tuğla kullanıldığı görülmektedir. Aralık gibi kabul ettiğimiz geçiş

mekanının kuzey kenarına sonradan yapılan ocakta 20. yüzyıl tuğlaları kullanılmıştır.

Bânisini ve adını bilmediğimiz hamam kalıntısının, üzerinde yer aldığı arsadaki bir konutun müstemilâtından olduğu görüşündeyiz. Çanakkale yöresinde böyle konak hamamlarına 19. yüzyılın ikinci yarısı- 20. yüzyıl başlarına ait geleneksel konaklarda rastlanmaktadır. Kalıntının örtü sisteminde kullanılan tuğlaların biçim ve boyutları Çanakkale yöresindeki 19. yüzyılın ikinci yarısına verilen yapılardakilerle benzerlik taşımaktadır.³⁸ Bu nedenle söz konusu hamam 19.yüzyılın ikinci yarısı ile 20. yüzyıl başlarına tarihlenebilir.

3. Çeşmeler:

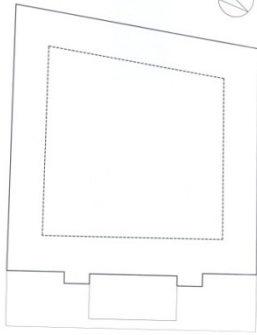
Lapseki’de tarihî nitelik taşıyan az sayıda çeşme bulunmaktadır. Bunlar Şerife Ayşe Hâtun Çeşmesi ile Gâzi Süleyman Paşa (Ulu) Câmii’nin kuzey tarafını berkiten set duvarlarının eteklerindeki Ulu Câmî Çeşmesi ve bizim Sıra Çeşmeler

olarak adlandırdığımız yapılarıdır. Sıra çeşmelerin batı tarafında, camiye doğru çıkışı sağlayan merdiveni taşıyan yarım kemerli derin nişin içine yerleştirilmiş olan Roma dönemi lahdinin de su haznesi olarak kullanıldığı, cephesindeki musluk deliklerinden anlaşılmaktadır. (Res.28) Fakat bunun ne zaman konulup kullanıldığı belli olmadığından ayrı bir başlık altında sunmayı uygun bulmadık.

3.1. Şerife Ayşe Hatun Çeşmesi :

Şehir merkezinden sahile doğru uzanan Zübeyde Hanım caddesi üzerinde, sağ kenarda yer almaktadır. Batı yönüne bakan tek cepheli çeşmenin arkasında su haznesi vardır. (Şek.9; Res.29). 3,45 m. genişliğinde ve 2,12 m. yüksekliğindeki cepheden çıkıntı yapan ayaklar nişe doğru profillendirilmiş yastıklarla sona erer. Nişin sınırlandıran yuvarlak kemer söz konusu yastıklara oturur. Sade bir cephe işçiliği gösteren çeşme nişinin kavsara kısmında ise mermer kitâbe göze çarpar. Cepheyi tamamlayan saçak silmesi betonarme olup sonradan eklenmiştir. (Res.30) Nişin önündeki yalak tuğla malzemeyle tamir

Şek.9. Şerife Ayşe Hatun çeşmesi, plan ve cephe

³⁸ Bkz.; A. Osman Uysal, “Gelibolu Yarımadasında Bir Osmanlı Yerleşimi: Yenişehir (Burhan)”, *XIII. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri* (14-16 Ekim 2009, Pamukkale Üniversitesi, Denizli), İstanbul.2010, s.657.

edilmiş görünmektedir. Çeşmenin arkasındaki su haznesi 3,45x3,72x3,39x3,15 m. boyutlarıyla çarpık dörtgen dörtgen biçimindedir. Haznenin duvar kalınlığı –ölçü alabildiğimiz yere göre- 0,47 m. olarak tespit edilmiştir. Üzerinin tonozla örtülü olduğunu sanıyoruz.

Çeşme ayakları, kemer ve niş yüzeyinde mermer, diğer kısımlarda kaba yonu ve moloz taş kullanılmıştır. Haznenin örtüsünde ise tuğla kullanıldığını tahmin ediyoruz.

Kavsaraya yerleştirilmiş olan mermer kitâbe sekiz satırlık asıl metin ile bunun üst ve altındaki küçük kartuşlardaki birer satırdan oluşmaktadır. (Res.31) Böylece toplam on satıra ulaşan kitâbe nesih tarz kullanılarak Osmanlı devri Türkçesiyle yazılmıştır:

- Hüve 'l-hayyü 'l-bâkî*
- Gice gündüz akar hû deyû*
- Susayanlar gelir su deyû*
- Bu çeşmede mâ-i sâfî vâfir*
- Nûş iden ihvâna sıhhâ-i âfiye(t)*
- Sâhibü 'l-hayrât ve 'l-hasenât merhûm*
- Ve mağfir-lehâ el-Hac Abdurrahman Ağa*
- Zevcesi Şerife Âişe*
- Hâtun rûhuna rizaen lillah el-fâtiha*
- Fî gurre-i câ sene 1182*

Kitâbeye göre bu çeşme Hacı Abdurrahman Ağa'nın eşi Şerife Ayşe Hâtun'un ruhuna 1182 yılı cemâziye'l-evvel ayının başında (Milâdî 13 Eylül 1768) yaptırılmıştır.

3.2. Ulu Câmî Çeşmesi:

Gâzi Süleyman Paşa (Ulu) Câmîi'nin oturduğu arsayı kuzey taraftan berkiten ikinci set duvarının eteğinde, Câmialtı Sokağı'nda yer alan çeşme; sözünü ettiğimiz duvara bitişik tek cepheden ibarettir. Yapı, Vakıflar Genel Müdürlüğü uzmanlarınca “korunması gerekli eski eser” olarak kaydedilmiştir.³⁹ Çeşmenin cephesi, yakın zamanlarda Hasan Uygun adlı bir hayırseverin yaptırdığı tamirat sırasında mermerle kaplanmıştır. (Res.32) Bu onarımda çeşme nişinin sivri kemer biçimindeki çerçevesi bozulmuştur. Yapının bugünkü mimarisinde eski olan tek

³⁹ *Lapseki Gâzi Süleyman Paşa Câmîi Dosyası*, VGM Arşivi.

unsur, nişin ortasındaki yatay mermer levhadır. (Res.33) Üzerindeki üç adet rozet kabartmasıyla Osmanlı döneminden kaldığı anlaşılan mermerin niş içindeki uygunsuz konumu; bunun başka bir yerden getirilip kullanıldığını düşündürüyor. Üzerinde kitâbe bulunmayan Ulu Câmî Çeşmesi'nin tarihine dair güvenilir verilerden mahrum olsak da; biraz yukarısındaki sıra çeşmelerin 18. yüzyıla kadar inen geçmişleri ve Ulu Câmî'den kaynaklanan su ihtiyacı dikkate alındığında en azından 18-19. yüzyıllarda yapının mevcut olabileceğini ileri sürebiliriz.

3.3. Sıra çeşmeler:

Gâzi Süleyman Paşa (Ulu) Câmîi'nin oturduğu arsayı kuzeyden berkiten ilk set duvarının eteğinde, duvarı destekleyen iki payanda arasına yan yana üç mermer levhayla oluşturulmuş basit su kuruluşlarını -her biri ayrı kişi isimlerini taşıdıklarından- “Sıra Çeşmeler” olarak adlandırdık. (Res.34) Payandalar arasındaki alanı su haznesi olarak değerlendirecek biçimde yan yana yerleştirilen mermer levhaların üzerine kazıma ile dekoratif kemerler yapılmış, bunların içine ise musluk delikleri açılarak; kemerlere ayna taşı havası verilmeye çalışılmıştır. Böylece aynı haznedeki suyu kullanan üç ayrı çeşme elde edilmiştir.

Bunlardan sağ baştakinin üst kenarındaki kartuşta nesih hat ile “*Sâhibü'l-hayrât Şehriye Hanım sene 1202*” yazılıdır. (Res.35) Ortada levhada “*Sâhibü'l-hayrât Meryem Gül Hâtun*” (Res.36); üçüncü levhada ise “*Sâhibü'l-hayrât Âişe Molla*” (Res.37) ibareleri okunmaktadır. Bunların yazı karakteri de diğeri gibi nesihlidir. Kitabeler, sıra çeşmelerin Şehriye Hanım, Meryem Gül Hâtun ve Ayşe Molla isimli üç hayırsever kadın tarafından yaptırıldıklarını ortaya koyuyor. Bunlardan sadece Şehriye Hanım'ın kitâbesindeki H.1202 /M.1787-1788 tarihi, çeşmeler için önerilebilecek en erken tarihtir. Diğer hanımların katkılarının da aynı zaman dilimine ait olması muhtemeldir.

Lapseki, Çanakkale boğazı üzerinde önemli bir liman ve geçit yeri olmasına rağmen tarihî dokusu iyi korunamamış merkezlerden birisidir. Şehirde, bugüne gelebilmiş sınırlı sayıda tarihî yapıdan Ulu (Gâzi Süleyman Paşa) Câmîi (14. yy. ortaları) 19. yüzyıl sonlarında yenilenmiş olmakla birlikte, ahşap destek üzerine düz ahşap tavanlı mimarisiyle Kûfe plan geleneğini yansıtır. Yapının ilk hâliyle de aynı plan tipinde olduğunu sanıyoruz. Câmînin kadınlar mahfilinin son cemaat yeri üzerine doğru geriye çekilerek büyütülmesi; 19. yüzyıl sonları ile 20. yüzyıl başlarında bu yörede inşa edilmiş veya yenilenmiş başka câmilerde de görülebilmektedir. Örneğin Ayvacık'a bağlı Yeşilyurt (Büyük Çepni) köyündeki câmînin (M.1904) kadınlar mahfili benzer biçimde düzenlenmiştir.⁴⁰

Şehrin diğer yapılarından hamam kalıntısının küçük boyutlarıyla “konak hamamı” türünün bir örneği olduğu bellidir. Bunun benzerlerini geç dönem

⁴⁰ Bkz.; Zekiye. Uysal, “Yeşilyurt Köyü Câmîi”, *Sanat Tarihi Dergisi*, Sayı: XIV-1, İzmir.2005, s.309-329.

konaklarında görmek mümkündür. Çeşmelerden sadece Şerîfe Ayşe Hatun Çeşmesi (M.1768) mimarî bakımdan değer taşımaktadır. Yapı, Geç Osmanlı devrinin yuvarlak kemer cepheli, hazneli taşra çeşmelerinin bir numunesi olarak dönem özelliklerini yansıtmaktadır.

KAYNAKÇA

- Ali Cevâd, *Memâlik-i Osmaniyyenin Tarih ve Coğrafya Lügatı*, C.1, İstanbul. 1313.
- ARSLAN, N., “2003 Yılı Lapseki (Lampsakos) ve Çan ilçeleri Yüzev Araştırması”, *22. Araştırma Sonuçları Toplantısı* (24-28 Mayıs 2004, Konya), C.2, Ankara.2005, s.317-324.
- ARSLAN, N., “Antik Çağda Lampsakos/Lapseki”, *Lapseki Sempozyumu’07* (23-24 Haziran 2007,Lapseki), Çanakkale..2007, s.167-174.
- Âşıkpaşaoğlu Ahmed Âşıkî, *Tevârih-i Âl-i Osman*, Haz.: Çiftçioğlu Nihal Atsız, İstanbul.1947.
- AYVERDİ, E.H. Ayverdi, “Gazi Süleyman Paşa Vakfiyesi ve Tahrir Defterleri”, *Vakıflar Dergisi*, Sayı:7, Ankara.1968, s.19-28.
- AYVERDİ, E.H., *İstanbul Mimarî Çağının Menşe’i: Osmanlı Mimarisinin İlk Devri*, C.I, 2. baskı, İstanbul.1989.
- AYVERDİ, E.H., *Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri*, C.II, ikinci baskı, İstanbul.1989.
- CASTELLAN, A.L., *Lettres sur La Grèce, L’Hellespont et Constantinople*, T.I., Paris.1811.
- ÇAKIR, Ö., “Lapseki ve Yöresindeki Eski Harfli Kitâbelere Kültürel ve Edebî Bir Bakış”, *Lapseki Sempozyumu’07* (23-24 Haziran 2007,Lapseki), Çanakkale..2007, s.277-288.
- DE CHOÏSEUL-GOUFFIER, Marie-Gabriel-Florent-Auguste (Le Comte), *Voyage Pittoresque de la Grèce*, T.2., Paris.1782-1822, Pl.60.
- DEMİRCAN, H., *Osmanlı Klâsik Dönemi Biga Tarihi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih (Ortaçağ) Anabilim Dalı (yayınlanmamış doktora tezi), Ankara.2000.
- Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, C.5, Haz.: Y.Dağlı – S.A. kahraman – İ. Sezgin, Yapı Kredi yayınları, İstanbul. 2001.
- EYİCE, S., “İznik’te Büyük Hamam ve Osmanlı Devri Hamamları Hakkında Bir Deneme”, *İ.Ü. Ed. Fak. Tarih Dergisi*, C.XI, Sayı: 15, İstanbul.1960, s.99-120.

- GÜNAL ÖDEN, Z., “Karasioğulları Beyliği”, *Türkler*, C.6, Ed.: H.C. Güzel-K. Çiçek- S. Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.2002, s.781-786.
- GÜNAL ÖDEN, Z., “Lapseki İskan Yerleri ve İdarî Teşkilâtı Hakkında Bazı Notlar”, *Lapseki Sempozyumu’07* (23-24 Haziran 2007, Lapseki), Çanakkale.2007, s.198-203.
- HALAÇOĞLU, Y., XIV – XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara.1995.
- İNALCIK, H., “Batı Anadolu’da Yükselen Denizci Gazi Beylikleri, Bizanslılar ve Haçlılar”, *Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Sempozyumu* (18-20 Ekim 2004, Balıkesir Üniversitesi), Bildiriler, Balıkesir.2005, s.20-41.
- İNALCIK, H., *Devlet-i Aliye, Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar*, C.1, Türkiye İş Bankası yayınları, İstanbul.2009.
- Komasyon, *166 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530)*, Dizin ve Tıpkıbasım, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü yayını, Ankara.1995.
- KÖRPE, R., “Troas Bölgesi’nin Eski Çağ Tarihi”, *Çanakkale Tarihi*, C.I, Ed.: M. Demir, Değişim Yayınları, İstanbul.2008, s.337-348.
- Lapseki Gazi Süleyman Paşa Câmii Dosyası*, VGM Arşivi.
- Lapseki Gazi Süleyman Paşa Câmii Dosyası*, Çanakkale Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Müdürlüğü Arşivi.
- Mehmed Neşrî, *Neşrî Tarihi*, II, Haz.:M.Altay Köymen, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, Ankara.1984.
- TUNA, C., *Lapseki (Lampsakos, Pityussa)*, tarihsiz.
- TURAN, Ş., *Türkiye İtalya İlişkileri*, I, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.2000.
- TÜRKER, A.Ç., “Bizans Döneminde Orta Boğaz Bölgesi ve Madytos”, *Çanakkale I: Savaşı ve Tarihi*, Ed.: İ.G. Yumuşak, İstanbul Büyükşehir Belediyesi yayını, İstanbul.2006, s.613-625.
- TÜRKER, A.Ç., “Çanakkale Boğazında Bizans Dönemine Ait Tarihi ve Arkeolojik Veriler”, *Çanakkale Tarihi*, C.I, Ed.: M. Demir, Değişim Yayınları, İstanbul.2008, s.526-530.
- TÜRKER, A.Ç., “Lampsacus in Byzantine Period”, *Bizans ve Çevre Kültürler* (Prof.Dr. Yıldız Ötügen’e Armağan), edit.: S. Doğan – M. Kadıroğlu, İstanbul.2010, s.359-367.
- UYSAL, Zekiye, “Yeşilyurt Köyü Câmii”, *Sanat Tarihi Dergisi*, Sayı: XIV-1, İzmir.2005, s.309-329.

Osmanlı Devrinde Lapseki ve Mimarlık Eserleri

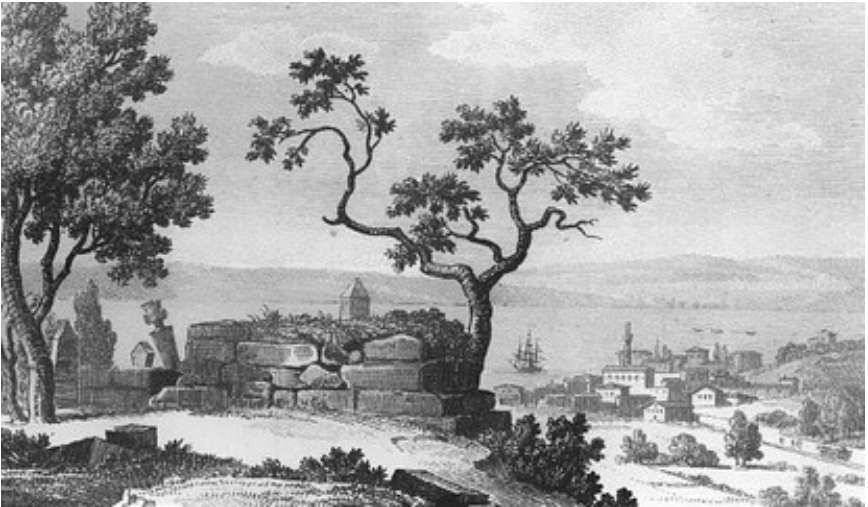
UYSAL, A. Osman, “Gelibolu Yarımadasında Bir Osmanlı Yerleşimi: Yenişehir (Burhan)” , *XIII. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri* (14-16 Ekim 2009, Pamukkale Üniversitesi, Denizli), İstanbul.2010, s.653-661.

UZUNÇARŞILI, İ.H., *Osmanlı Tarihi*, C.I, T.T.K. Yayını, 4.baskı, Ankara.1982.

WHEELER, G., *Voyage de Dalmatie, de Grèce et du Levant*, T.I, La Haie.1723.

Res.1. Lapseki kalesine ait sur parçası

Res.2. Castellan'ın gravüründe Lapseki

Res.3. 18.yüzyıl sonlarından Lapseki gravürü (De Choiseul-Gouffier'den)

Res.4. Ulu C., güney ve doğu cephe(restorasyondan sonra)

Res.5. Ulu C., batı cephe ve minare

Res.6. Ulu C., batı cephedeki kapı

Osmanlı Devrinde Lapseki ve Mimarlık Eserleri

Res.7. Ulu C., minare kaidesi

Res.8. Ulu C., minare

Res.9. Ulu C., kuzey cephede kapı revağı (restorasyondan önce)

Res.10. Sokak arasından Ulu C.

Res.11. Ulu C. kuzey cephe (restorasyondan sonra)

Res.12. Ulu C., son cemaat yeri (restorasyondan sonra)

Res.13. Ulu C., harim (restorasyondan önce)

Res.14. Ulu C., harim (restorasyondan sonra)

Res.15. Ulu C., harim (restorasyon aşaması)

Res.16. Ulu C., harim (restorasyon aşaması)

Res.17. Ulu C., kadınlar mahfili (restorasyondan önce)

Res.18. Ulu C., kadınlar mahfili (restorasyondan sonra)

Res.19. Ulu C., mihrap ve minber (restorasyondan önce)

Res.20. Ulu C., mihrap ve minber (restorasyondan sonra)

Res.21. Ulu C., eski mihrap ve sol tarafta yeni eklenen basit mihrap

Res.22. Ulu C., büyütilen yeni mihrap

Res.23. Sağda hamamın duvarı ve karşıda Ulu Câmî

Res.24. Hamam kalıntısı, genel görünüş

Res.25. Hamam, aralık mekanı

Res.26. Hamam, sıcaklığın kubbesi

Res.27. Hamam, su deposu tarafı

Res.28. Ulu Câmi'nin kuzey eteğindeki Roma lahdi

Res.29. Şerife Ayşe Hatun Çeşmesi

Res.30. Şerife Ayşe Hatun Çeşmesi

Res.31. Şerife Ayşe Hatun Çeşmesi, kitâbe

Res.32. Ulu Câmî Çeşmesi

Res.33. Ulu Câmî çeşmesi, nişten ayrıntı

Res.34. Sıra Çeşmeler

Res.35. Sıra çeşmelerden Şehriye Hanım Çeşmesi

Res.36. Sıra Çeşmelerden Meryem Gül Hatun Çeşmesi

Res.37. Sıra çeşmelerden Ayşe Molla Çeşmesi